

Az energiabiztonság geopolitikai meghatározottsága a kelet-közép-európai régióban

Bevezetés

Jelen tanulmány a Mikko Palonkorpi által megfogalmazott regionális energiabiztonsági komplexum elméletének áttekintését tűzte ki céljául, valamint kísérletet tesz Marton Péter konstruktivista biztonságpolitikai iskola regionális biztonsági komplexum elmélet kritikájával összhangban az energiabiztonsági komplexumok elméletének értelmezésére.

A regionális biztonsági komplexumok elmélete és kritikája

A biztonság fogalmának globális szintről való elmozdítása vitathatatlanul Buzan, Weaver és De Wilde érdeme. A korábbi trendekkel szemben sikerült az elméleti vizsgálódás szempontrendszerét mind horizontális, mind vertikális értelemben kiszélesíteniük. A biztonság szektorainak elkülönítése, valamint a regionális elemzési szint bevezetése – ezzel együtt a regionális biztonsági komplexumok elméletének felállítása – megkönnyítette a rendszerváltás utáni időszak biztonsági kérdéseinek értelmezését nemzetközi szinten is. Mára azonban világossá kezd válni, hogy ez az államcentrikus szemlélet jellegéből fakadóan nem képes minden – a 21. század globalizált világában – felmerülő komplex problémát általánosságban értelmezni. A konstruktivista iskola által felállított értelmezési keret lehetőséget teremt arra, hogy egy mátrixrendszerben gondolkodva adott szektor (horizontális szint: politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti és katonai szektor) biztonsági kihívásait adott szereplői körre (vertikális szint: globális, regionális, állami, állam alatt szintek) vetítve elemezzünk. Marton Péter az ismertett elemzési szempont hiányosságaiból kiindulva vezeti elő tanulmányában a kérdésspecifikus biztonsági rendszerek fogalmát,¹ és mutat rá egyidejűleg a buzani tanok térbeliségének problematikájára. Mint írja, „a kategorizáció alkalmas az elemzési szintek és az elemzési területek közötti összefüggések megvilágítására”,² ám nem alkalmas meglátni és megláttatni a biztonsági kérdések tágabb összefüggéseit.

¹ Lásd később.

² Marton Péter: A biztonság empirikus elemzésének újragondolása. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 6. 63.

A biztonsági komplexumok fogalmának bevezetése, majd használata a konstruktivista biztonságpolitikai iskola szerzőinek 1998-as³ és 2003-as⁴ munkájában is megjelenik, a két mű tartalmilag épít egymásra. Alapvetőként kerül bennük megfogalmazásra a kölcsönös függőségek rendszeréből adódó államok közötti egymásrautaltság, amely Keohane és Nye interdependencia-elméletének sajátja.⁵ A kölcsönös függőség felismerésére először az államok gazdasági kapcsolatainak vizsgálatakor került sor.⁶ E szerint a függőségi rendszerek által életre hívott összetett kockázatmenedzsmenti stratégiák összességében felértékelik a nemzetközi (nemzetek feletti) szervezetek jelentőségét a problémamegoldásban. Ez a szemléletmód a bipoláris világrend lezárultával és az egy- majd többpólusú világrend kialakulásával mostanáig népszerű és sokat hirdetett liberalista álláspont. Legjobb példaként említhető az Európai Unió, amely mint elsősorban gazdasági közösség, tagjainak egymástól is függő gazdasági érdekeinek érvényesítőjeként jár el a globális porondon.

A mára klasszikussá vált, témát érintő definíció szerint a regionális biztonsági komplexumok olyan államok csoportjai, „amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni”.⁷ Ebből logikusan következik, hogy a világban bekövetkező események az egyes államok biztonsági percepciójára gyakorolt hatásai térben meghatározottak: minél közelebb fekszik egy állam a probléma forrásához, annál intenzívebben érezheti annak hatásait, illetve minél távolabb vizsgálódunk a forrástól, annál enyhébb tüneteket és ok-okozati összefüggéseket fedezhetünk fel a problémát tekintve. Az egymás közelében fekvő államokat ezen logika szerint hasonló mértékben fenyegeti adott biztonsági kérdés.

Marton kritikájának alapját mindezekből kiindulva abból a tényből vezeti le, hogy a buzani tanok elsősorban államok által meghatározott nemzetközi rendben gondolkodnak – vagyis nem számolnak az NGO-k és egyéb piaci szereplők jelenlétével és környezetalakító hatásaival –, illetve a biztonsági szektorok közül jórészt csak katonai aspektusok hatásaival foglalkoznak az általuk kialakított regionális kontextusban.⁸ A világ régiókra való kötött felosztása ily módon nem veszi figyelembe a technológia fejlődésével lerövidülő távolságokat, az egyes hatások kiterjesztésének képességét, valamint a globalizációval együtt járó piaci nyitásból következő teljes átjárhatóságot a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatokban. A regionális biztonsági komplexumok elméletének fentebb kifejtett hiányosságaira alapozva végső soron felveti a további területeket is érintő hálózatelemzés alkalmazását.⁹ Amennyiben – a kölcsönös függőségek rendszeréből kiindulva – elkezdünk gazdasági szempontrendszer szerint tekinteni adott kockázatokra, s azok terjedését

³ Barry Buzan – Ole Waever – Jaap De Wilde: *Security: A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1998. 12–14.

⁴ Barry Buzan: *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 40.

⁵ Robert Owen Keohane – Joseph S. Nye: *Power and interdependence*. Boston, Longman, 2012. 5–16.

⁶ Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 5. 9.

⁷ Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. *Hadtudomány*, 17. (2007), 1.

⁸ Marton (2017) i. m. 67–69.

⁹ Marton Péter: *Biztonsági komplexumok*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. 30.

hálózatalapúság szerint modellezzük, láthatóvá válik, hogy egymástól földrajzilag távol fekvő régiókban és akár államok alatti földrajzi egységekben a piaci szereplők által indukált változások is hatást gyakorolhatnak egy, a kritika alatt álló elmélet szerint látszólag független térség belső folyamataira. (Marton korábban hivatkozott műveiben több példát is felvonultat az egyes szektorokba tartozó kockázatok – kereskedelem, segélyezés, terrorizmus, járványok – hálózatalapú hatásainak bemutatására.)

A biztonság gazdasági vonatkozása, az energiabiztonsági komplexumok

A bevezetőben említett szektoriális tagozódás bevezetése jó hatással volt a biztonság fogalmának kiszélesítésére és mélyítésére. A megalkotott szektorok, bár egyenrangúként aposztrofáltak, mégis mutatnak egyfajta sorrendiséget, amelynek élén a hagyományos értelemben vett katonai biztonság áll.¹⁰ Fontos látni, hogy a szektorok, bár elméleti síkon jól elkülöníthető, egyedi jegyekkel rendelkeznek, a gyakorlatban mégsem egymás mellett, sokkal inkább bizonyos mértékig integráltan, átfedésekkel jelennek meg. Ebből következik az is, hogy a fenyegetések forrásai és azok hatásai sem feltétlen esnek egybe szektoriális szinten, ahogy a védekezésre bevont eszközök is származhatnak bármely szektorból.¹¹ Ily módon a biztonsági kihívások csoportosításai között teljes az átjárhatóság, s a gyakorlatban zajló folyamatok leírására sem szerencsés elkülönített szektorokban gondolkodni, azok „független” folyamatait vizsgálni.

Az elmélet ezzel szemben ismer homogén biztonsági komplexumokat, ahol csak egyetlen szektor hatásainak jelenlétét vizsgálják, s azok alapján csoportosítanak államokat. Ez a fajta vizsgálat a gazdaságbiztonság tárgykörében nehezen kivitelezhető gyakorlat. A gazdasági folyamatok fő szabályzói – az államok kormányai – mellett megjelenik a piac is. Természetesen a kormányok (államok) egyedi politikai döntései a korábban leírtak alapján mutathatnak regionális sajátosságokat. Ezzel együtt viszont a szektor további széles szereplői körrel rendelkezik, amelyek érdekérvényesítő képességei torzíthatják az állami akaratot.¹² Adott kérdések biztonsági kockázattá minősítésének kérdése szubjektív módon történik, aminek ugyancsak lehetnek területi alapú törvényszerűségei.¹³

A szubjektivitás jegyében az egyes (piaci) szereplők biztonsági percepciója számít, mintsem a valódi biztonsági kockázatok jelenléte. Ezen biztonsági alrendszer – mint az egész piacgazdaság – működésének természetes velejárója a kockázat, amelyet a felek megszoktak, és ideális esetben képesek kezelni. A kockázatvállalási hajlandóság természetesen nagyon eltérő is lehet, ezt az attitűdöt elsősorban az egyes nemzetgazdaságok struktúrája (amely meghatározza, hogy a gazdasági biztonság egyes alrendszereiben

¹⁰ Mivel a buzani értelmezési keret alapja az állam, annak szuverenitásával foglalkozó szektor egyértelműen a legfontosabb, hiszen az elemzés tárgyának létét garantálja.

¹¹ Gábri Máté: Biztonsági komplexumok az információs korban. *Hadmérnök*, 5. (2010), 4. 113.

¹² Ezen keresztül történhet meg, hogy egy külföldi multi hazai leányvállalata képes olyan folyamatok elindítására, amelyek az ország belpiacára is hatással lehetnek.

¹³ Ilyen törvényszerűség a történelemtudat, az etnikai és vallási sajátosságok, a gazdasági szerkezet, a földrajzi adottságok.

az adott állam milyen mértékben tanúsít kockázatvállaló vagy kockázatkerülő magatartást), illetve a társadalmi értékrend befolyásolja. Normál méretű rizikónak az adott gazdasági szereplők által már megszokott, a tervezési és cselekvési rutinjukba beleépített kockázati helyzet tekinthető.¹⁴ A korábbiak alapján így írhatjuk le a gazdasági biztonság mibenlétét:

„olyan állapot, amelyben a gazdaság normál működését – azaz a gazdasági törvényszerűségekből adódó ciklikusság mértékétől nagyobb kilengésektől mentes, hosszú távú átlagban az adott gazdaság erőforrásainak megfelelő nagyságú növekedését – veszélyeztető tényezők és folyamatok aktivizálódásának kockázata az adott társadalomban megszokott mértéknél nem magasabb”.¹⁵

Ebből következik, hogy a gazdaság működése alapvető esetben nem tekinthető biztonsági kérdésnek ma sem.

A gazdaságbiztonság tárgykörébe számos elem tartozik bele, a Taksás Balázs által azonosított alrendszerek¹⁶ közül az energiabiztonság fogalmi szinten több alrendszerbe is illeszkedhet. Ezen biztonság több szempontrendszer szerint vizsgálható: megkülönböztetjük az energiát exportáló (offenzív), illetve az energiát importáló (defenzív) szereplők álláspontját.¹⁷ A továbbiakban saját kutatási régióm jellegére, valamint az általánosan elterjedtebb (importfüggőségi helyzetben lévő államok szempontjából releváns) defenzív energiabiztonsági kutatási területre tekintettel csak az effajta biztonsági kockázatokat összefoglaló kutatásokat vizsgálom. A defenzív energiabiztonságnak számos definíciója ismert, tanulmányomban a Takács Gergely által ajánlott, szakirodalomban elfogadott, APERC¹⁸ által megfogalmazott „4A” definíciót használom,¹⁹ amely szerint az energiabiztonság az alábbi négy tényező együttes fennállásával valósul meg: elfogadhatóság (*acceptability*), elérhetőség (*availability*), megfizethetőség (*affordability*) és hozzáférhetőség (*accessibility*). Ezek alapján az energiabiztonság egy adott ország gazdasági képességeként jellemezhető, amely „garantálja az energiaforrások ellátását fenntartható módon és megfelelő időben, olyan árszinten, amely nem hat negatívan a gazdaság teljesítményére.”²⁰

Az energia biztonsága ugyancsak vizsgálható homogén biztonsági komplexumokban, habár jellegéből adódóan a biztonság csaknem összes szektorában lehetséges értelmezni jelenlétét, különösen a gazdasági-környezeti vonatkozásban.

¹⁴ Taksás Balázs: A biztonság gazdasági dimenziójának jellemzői, a gazdasági biztonság szintjének mérése. *Hadtudományi Szemle*, 9. (2016), 2. 143–144.

¹⁵ Taksás Balázs: *Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában*. Doktori értekezés. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2013. 25.

¹⁶ Technológiai biztonság, védelemgazdasági biztonság, értékesítési biztonság, ellátásbiztonság, finanszírozási biztonság, munkaerőpiaci biztonság. (Taksás [2016] i. m. 144.)

¹⁷ Dobos Edina: Az energiaellátás biztonságának elméleti kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 6. 37.

¹⁸ Asia Pacific Energy Research Centre.

¹⁹ Asia Pacific Energy Research Centre, Institute of Energy Economics: *A quest for energy security in the 21st century. Resources and constraints*. Tokyo, 2007. 4.

²⁰ Takács Gergely: Az energiabiztonság elmélete. *Közép-Európai Közlemények*, 11. (2018), 3. 68.

A homogén biztonsági komplexumok egyik fajtája lehet tehát a kétezres évek elején megfogalmazott,²¹ kifejezetten energetikai biztonsági percepcióik szerint csoportosított államokat összefoglaló regionális energiabiztonsági komplexumok elmélete. Bár magától értetődő, hogy bizonyos államok hasonló energetikai (és politikai) struktúrájuk nyomán biztonsági közösségbe tömörülnek adott szakpolitikai szintén, ez a fajta érdekközösség, amelynek fő célja az együttműködés elősegítése, intézményesített kereteket kíván. Vizsgálódásom fókusza az európai kontinens, így a témához kapcsolódó példákat is igyekszem erről a területről hozni: mindenekelőtt meg kell említeni itt is a korábban már felhozott Európai Unió intézményét, amely a nemzetközi szervezetek „állatorvosi lovaként” sok más mellett az energiabiztonsági közösség fogalmára is jó példa lehet.²²

A regionális energiabiztonsági komplexumok létrejöttére csak úgy, mint alapesetben, adott (szakpolitikai/szektoriális) fenyegetés biztonságiasításával kerül sor. A biztonságiasítás alapvetően politikai folyamat, egy bizonyos (a megszokottól eltérő) jelenség biztonsági kockázattá emelése, amely nem feltétlen függ adott jelenség tényleges biztonsági helyzetre gyakorolt hatásától – valami tehát onnantól jelent szubjektív értelemben kockázatot, hogy kockázatként kezdik azt kezelni.²³ Az energiabiztonsági kérdések biztonságiasítására – a korábban ismertetett definícióra alapozva – akkor kerülhet sor, ha adott energiahordozó ellátásában változás következik be (vagyis nem lesz elfogadható, vagy hozzáférhető, vagy megfizethető, vagy elérhető).

A regionális energiabiztonsági komplexumok elméletének megfogalmazója Mikko Palonkorpi, aki *The energy security complex – energy security and the regional security complex theory* címen 2006-ban megjelentetett tanulmányában nagyban épít a koppenhágai iskola alaptéziseire, mintegy párhuzamot vonva azokkal, szűkebb értelmezési keretben vezeti le az energiabiztonsággal kapcsolatos regionális meghatározottságok törvényszerűségeit. Palonkorpi definíciója szerint „a regionális energiabiztonsági komplexumokat egy behatárolt földrajzi területen működő két vagy több állam közötti energetikai témájú interakciók alakítják ki, amelyek magukban foglalják az érintett államok közötti energiafüggőségi kapcsolatot, és ezen függőség fenyegetésként való értékelését (biztonságiasítás)”.²⁴ Analógiát vonva a buzani komplexumelmélettel kijelentésre kerül, hogy az energiabiztonsági komplexumok egyes tagjai között egyenesen arányos módon intenzívebbek a függőségi viszonyok, egymáshoz minél közelebb fekvő államokat vizsgálunk. A definícióban említett energetikai interakciók „magukban foglalják a kitermelést, az export-importot és a tranzitot is”.²⁵

²¹ A tárgyban a legkorábban – az általam olvasott idegen nyelven írt források közül – 2006-ban, Mikko Palonkorpi, a Helsinki Egyetem kutatójának tanulmányában tűnt fel először ez a fogalom. A tanulmány természetesen magában foglalja a komplexum leírását is. A továbbiakban ezt a megjelentést tekintem elméletalkotónak, és hivatkozok rá mint új elemzési keretre.

²² Legfőképpen az 1952, illetve 1957 szerinti szerződésekben rögzített ESZAK és EURATOM.

²³ Dobos Attila: Biztonságiasítás – Securisation. *Biztonságpolitika.hu*, 2011. június 7.

²⁴ Saját fordítás, In Mikko Palonkorpi: *The energy security complex – energy security and the regional security complex theory*. Helsinki, Aleksanteri Institute, 2006. 3.

²⁵ Takács Gergely: Az energiabiztonság helye és szerepe a nemzetközi kapcsolatok elméletében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. (2018), 4. 12.

Ugyancsak megfogalmazódik, de adekvát módon nem jelenti ki a szerző, hogy az általános komplexumelmélettel szemben az energetikai téren létrejövő térbeli államközi kapcsolatokat nem lehet pusztán földrajzi közelségre alapozva vizsgálni. Bármilyen energia-infrastruktúra térképére tekintve láthatjuk, hogy az pókhálószerűen fedi le a kontinentst, országhatárokon nyúlik át, annak államalapú biztosítása gyakorlatilag lehetetlen. Ez annak az elméleti párhuzamnak az alapja, amelyet Marton kritikája, s ezen elmélet kiegészítése között vonhatunk: a hálózatalapúság.

Bár Palonkorpi is egymáshoz földrajzilag közel fekvő államok csoportjaként utal adott komplexum tagjaira, mégsem kizárható tehát, hogy ezen csoport tagjai egy másik, távolabb fekvő régiótól is függenek ellátásbiztonságilag. Szemléletes példa lehet erre az EU vezetékes földgázrendszerének vizsgálata, amelynek alapvető kelet–nyugat irányultsága magában hordozza az unió orosz gázimportfüggőségét is. Még jobban láthatóvá válik a földrajzi tagoltság, amennyiben a komplexumot szubrégiókra osztjuk: a fókuszált vizsgálat tárgya a posztszocialista blokk, amelynek tagjai közül többen közvetlenül szomszédosak az Oroszországi Föderációval, vezetékes kapcsolataik révén nem tudják beszerzéseiket diverzifikálni, s így közvetlen kitettségük nagyobb a nyugati tagállamokénál.

A hálózatalapú vizsgálatok alátámasztják, hogy minél hosszabb adott ellátási útvonal, annál inkább nő annak sebezhetősége. A hálózatelméletek egyik alaptézise szerint adott hálózat olyannyira erős és ellenálló csupán, mint annak leggyengébb alkotóeleme.

A közép-európai energiabiztonsági szubkomplexum

A következőkben a regionális biztonsági komplexum elméletből kiindulva felvázolom a címben jelzett térség energetikai szubkomplexumának sajátosságait. Az összehasonlíthatóság kedvéért Vida Csaba ugyanazon szubrégióra felállított szubkomplexum jellemzését használom, kiegészítve a szakpolitika által megkövetelt egyedi jellemzőkkel. A hivatkozott tanulmány²⁶ szerint a szubkomplexumok adott komplexumokon belül létrejövő olyan kisebb államcsoportosulások, amelyek a nagy egészhez viszonyítva dinamikájukban megragadható módon különböznek, és az általános jegyek mellett sajátos jellemzőkkel is rendelkeznek. A tárgyalt szubkomplexum az európai szuperkomplexum része.²⁷ Vida Csaba írásában a térség magjának a Visegrádi Együttműködést aláíró államokat jelöli meg (Csehország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország), amely felsorolást kiegészíti további két állammal,²⁸ amelyek eleget tesznek az alábbi kritériumoknak: csatlakoztak az euroatlanti biztonsági struktúrához, illetve hasonló biztonsági problémákat azonosítanak. A felvetést megerősíti Farkas Attila írása, aki arra mutat rá, hogy az energiabiztonság – jellegéből adódóan – érzékeny téma minden állam számára, emiatt a nemzetközi együttműködés alapvetően a szakpolitikai szuverenitás védelmének

²⁶ Vida (2007) i. m.

²⁷ Az ide tartozó komplexumok: európai uniós, nyugat-balkáni, posztszovjet.

²⁸ Szlovénia és Románia.

rovására mehet. Ebből következik, hogy az ilyen irányú együttműködések valószínűleg életképesebbek lesznek egy már létező fórum (például EU, V4) keretein belül.²⁹

A hagyományos értelmezéstől eltérően, azt kiegészítve – az energiabiztonsági komplexumok általános jellemzői alapján – a közép-európai energiabiztonsági szubkomplexumba értelmezésem szerint az alábbi államok tartoznak: szűkebb értelemben Lengyelország, Csehország és a történelmi Magyarország.³⁰ Nem sorolható ide a teljes Balkán régió, amely a történelem folyamán sokkal inkább tartozott a Bizánci vagy a Török Birodalom kötelékébe. Románia, valamint a Nyugat-Balkán térségéből Horvátország azonban már ide is kötődik. Ugyancsak a csoport államai közé soroljuk Szlovéniát.³¹ Bár történelmi-etnikai szempontból erősen balkáni meghatározottságú, energetikai kapcsolatai révén mégis a csoporthoz sorolódik Bulgária is. A korábban vázoltak szerint a csoport tagjai – nettó földgázimportőrként – a defenzív energiaellátás biztonságának kérdéseit és kockázatait percepcionálják, és földgázpolitikai tekintetben az Oroszországi Föderáció mint exportőr, valamint Ukrajna mint tranzitőr állam „viselkedése” határozza meg számukra a gyakorlatban külső³² ellátásbiztonságuk mértékét.

Közös jellemzője az azonosított térség országainak, hogy területüket a 20. század háborúi megnyirbálták, majd ugyanazon szellemi ideológia uralta őket csaknem 50 évig. Mindannyian a német gazdasági tér alávetettjei, közel azonos időben demokratizálódtak, és léptek be az Európai Unióba. További közös elem természetesen a régió energetikai kitettsége is, amely a kontinens nyugati felével ellentétben jórészt egy forrásból, az Oroszországi Föderációból fedezi földgázszükségleteit. Kijelenthető, hogy az importfüggőség erős kohéziós tényező az érintett tagállamok belső kapcsolatait tekintve.

A fogalomba tartozó államokról szóló felsorolásomat alátámasztja az ENTSG³³ által 2017-ben kiadott *Security of Supply Simulation Report*³⁴ című jelentés, amely a földgázszállítások regionális megszakadásaival számolva a tranzitállamok szempontjából állapított meg kockázati csoportokat. Adott csoportokat tehát importútvonalai alapján azonosították. Az általam közép-európai energiabiztonsági szubkomplexum tagjaiként megjelölt államok az Ukrajna kockázati csoportba (keleti gázellátás) kerültek besorolásra az alábbiak szerint: Ausztria, Bulgária, Horvátország, Csehország, Németország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Luxembourg, Lengyelország, Románia, Szlovénia, Szlovákia. Adott csoportosítást az Európai Unió is elfogadta, és beemelte jogalkotási

²⁹ Farkas Attila: Energy security from a regional perspective – the concept of regional energy security complexes. MA Thesis. Budapest, Central European University, 2012. 41.

³⁰ Ide értjük Szlovákiát is.

³¹ Hercegh Géza: Kelet-Közép-Európa mint történelmi régió. *Magyar Szemle*, új folyam 7. (1998), 9–10.

³² Az offenzív és defenzív ellátásbiztonság mellett megkülönböztetjük annak külső és belső részét, amely az országhatárokat tekintve választóvonalnak. A külső ellátásbiztonság szavatolása nemzetközi diplomáciai vonalon, szerződések és jogszabályok révén valósul meg. Ide tartozik az exportőrrel való kapcsolattartás, valamint az EU-n belüli allokáció is.

³³ *European Network of Transmission System Operators for Gas – Földgázpiaci Szállítási rendszer-üzemeltetők Európai Hálózata*.

³⁴ ENTSG: SoS Simulation Report – Union-wide simulation of gas supply and infrastructure, disruption scenarios (SoS simulation). Brüsszel, 2017. 25.

gyakorlatába.³⁵ A felsoroltak közül nem mindegyik állam felel meg³⁶ az általános definíció szerinti kritériumoknak, így azok nem sorolódhatnak a szűkebb, földgázpolitikai alapon alkotott csoportosításba sem.

A régió általános, egy forrástól való földgázkitettséget azért is érdemes hangsúlyozni, mert a 2017/1938/EU-rendelet³⁷ szerint közös kockázatértékelést kell készíteniük az azonos ellátásbiztonsági kockázatokat hordozó államoknak. Az ismertetett térség szubkomplexum jellegét szakpolitikai szinten is alátámasztja a közös kockázatértékelések elkészítésének szükségessége, mert az egymással összefüggő kockázatokat közösen értékelve átfogóbb és pontosabb eredményeket kaphatunk a térség egészének helyzetéről. Az ellátásbiztonság terén alkalmazott előzetesen egyeztetett és összehangolt eljárás csökkenti a kizárólag nemzeti szintű intézkedések nyomán a szomszédos tagállamokban jelentkező esetleges negatív továbbgyűrűző hatások kockázatát,³⁸ ezzel is hozzájárulva a csoportdinamika fejlődéséhez és a kohézió erősítéséhez. Összességében ezzel elérhető, hogy a tagállamok jobban fel legyenek készülve egy esetleges energetikai válsághelyzetre,³⁹ és koordináltabban legyenek képesek fellépni a közös földgázpolitikai érdekeiket sértő, illetve az általános biztonsági percepciójukat rontó hatásokkal szemben. Az ily módon elkészült közös (és nemzeti) kockázatértékelések eredményeit fel kell használni az 1313/2013/EU európai parlamenti és tanácsi határozat⁴⁰ szerinti, valamennyi veszélyre vonatkozó kockázatértékelésben is.

Fontos tudni azonban, hogy az államok földgázellátás biztonságának garantálásához számos egyéb eszköz is rendelkezésre áll. A vezetékes import mellett a belföldi kitermelés, tárolói kapacitásokra támaszkodás és az alternatív energiaforrások használata tehermentesítheti a szektort egy szükséghelyzetben. Ezek a változók egyedivé teszik a csoport tagjainak energiamixét, és képesek pozicionálni a csoportba tartozó államokat rezilienciaszintjük (ellenálló képességük) alapján, valamint mérhetővé teszik, hogy adott államok mely mértékben képesek hozzájárulni a szubkomplexum egészének biztosításához. Tárolási kapacitások tekintetében hazánk élen jár a régióban,⁴¹ amely képesség akár egy többhetes ellátási anomália esetén is az egész régió szempontjából nagy segítség lehet. Ugyanilyen tehermentesítő lehet az LNG-kapacitások kihasználásának képessége is: jelenleg Lengyelország rendelkezik a Balti-tengeren LNG-terminállal (és tervez egy másikat is telepíteni),⁴² de közvetlen szomszédságunkban is épül egy átvevőhely, a horvát Krk szigeten.

³⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1938 rendelete (2017. október 25.) a földgázellátás biztonságának megőrzését szolgáló intézkedésekről és a 994/2010/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2017.

³⁶ Görögország, Olaszország, Luxemburg, Németország.

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1938 rendelete.

³⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1938 rendelete.

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1938 rendelete.

⁴⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 1313/2013/EU határozata (2013. december 17.) Az uniós polgári védelmi mechanizmusról EGT-vonatkozású szöveg. Brüsszel, 2013.

⁴¹ Magyar földgáztároló: Introduction. magyarfoldgaztarolo.hu.

⁴² A két központ Świnoujście és Gdansk. LNG World News: Poland eyes second LNG import terminal. offshore-energy.biz, 2019. május 6.

Összegzés

Az említett országokat az ENTSG által meghatározott „Ukrajna” csoport fedi le tehát, de bizonyos tagjai megtalálhatók a „Belarusz”, „Balti-tenger” és „Balkán” csoportokban is. Látható, hogy nem beszélhetünk energetikai kérdésekben egzaktsági csoportosításokról, mert a vizsgált államok relatív helyzete függ a vizsgálódás szempontrendszerétől, valamint a vizsgálódás céljától.⁴³ Itt kapcsolódik vissza elemzésem Marton Péter regionális biztonsági komplexumok elméletének kritikájához, ahol a kérdésspecifikus vizsgálódás szükségességét hangsúlyozza a sematizálással szemben. A vizsgált térségben különösen fontos volt kereteket és fókuszpontokat adni az elemzésnek, hiszen Közép-Európa (történelmi, értelmezési) jellegéből adódóan átmeneti és viszonylagos.⁴⁴

Marton megfogalmazása szerint a kérdésspecifikusan kreált csoportosítások nem szükségszerűen államcentrikusak, a térbeliség tekintetében pedig a regionalitás helyett a hálózatos térbeli szerkezetek a meghatározóak.⁴⁵

Alapvető, hogy egy regionális komplexum tagjai között egyértelmű érdekazonosság áll fenn, esetünkben a bemutatott energetikai függőségi rendszerben korántsem azonosak az egyes exportőr-, importőr- és tranzitőrérdekek. Ennél fogva a vizsgált energetikai szubkomplexum partnerei közötti dinamika sokkal inkább gyanakvó és gyakran ellenséges. Oroszország és Ukrajna viszonya az elmúlt tíz év alatt látványosan megromlott, kereskedelmi-diplomáciai kapcsolataik leépültek, viszonyuk menedzselése folyamatos mediációra⁴⁶ szorul. Ukrajna jelenleg (2015 óta) nem vásárol gázt közvetlenül Oroszországtól,⁴⁷ hanem nyugat felől, magyar, lengyel, szlovák és román vonalon keresztül jut hozzá a szükséges mennyiségekhez.⁴⁸ Ezek alapján tehát az ország elkezdett tudatosan közeledni a nyugati beszállítóhoz, érdekközösséget vállalva velük a megdrágított orosz gáz rovására. A tárgyalt komplexum kapcsán így nemcsak partner, de tag is lehet a későbbiekben (ennek további feltétele volna az – euroatlanti – intézményi integráció.)

A hálózatalapú vizsgálódás segít megérteni bizonyos államokon belüli eltérő energetikai biztonságpercepciók alapját: az industrializált, energiaigényes iparágakat tömörítő térségek, ahol több földgázpiaci szereplő van jelen, jobban kitettek egy ellátási anomáliának, mint egy elsősorban könnyűipari/mezőgazdasági terület. Mivel a nehézipari régiók energetikailag sebezhetőbbek, a vizsgált állam általános ellenálló képességét is csökkentik – ezek hatása a teljes energiabiztonságra nem derül ki egy államalapú leírás során. Ezen régiók kiterjedése nem köthető minden esetben államhatárhoz (például Szilézia). Ide kapcsolódhat pozitív ellenpéldaként bizonyos állam alatti régiók központi

⁴³ Láthattuk, hogy az ENTSG *SoS Simulation Report*-ban közölt csoportosítások tagjai között is voltak átfedések.

⁴⁴ Remek Éva: Közép-Európa: Biztonságpolitikai körkép – Fókuszban a V4. *Közép-Európai Közlemények*, 6. (2014), 2–3. 106.

⁴⁵ Marton (2017) i. m. 6.

⁴⁶ Normandiai Négyek.

⁴⁷ Weiner Csaba: Szabadulni a függőségtől. Gázforrás- és gázpiac-diverzifikáció a posztszovjet térségben. *Műhelytanulmányok 115*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2016. 12.

⁴⁸ Csermely Ágnes: A Gazprom nem ad gázt Ukrajnának. Na és? *Guruló Hordó blog*, 2015. december 9.

energiaellátó rendszertől való esetleges függetlenedésének képessége, szomszédos országok régióival való összevont energetikai platformok használata.

Érdekes kérdés, hogy a kontinensen épülő új vezetékek⁴⁹ és az egyre könnyebben elérhető LNG-terminálok hogyan rajzolják majd át a kelet-közép-európai régióban a függőségi viszonyokat. Ahogyan az is, hogy az EU új klímátörvényei alapján fogantatott energetikai struktúraváltás mennyiben növelheti az államok energetikai több lábon állásának mértékét. Továbbá hosszú távon milyen hatással lesz a fosszilis energiahordozók keresletére Európában, és a földgáz esetleges visszaszorulásával létjogosultságát veszti-e majd az általunk tárgyalt kérdésspecifikusan a (vezetékes) földgáz piaci kérdések alapján tömörült kelet-közép-európai energiabiztonsági szubkomplexum.

Felhasznált irodalom

- Asia Pacific Energy Research Centre, Institute of Energy Economics: *A quest for energy security in the 21st century. Resources and constraints*. Tokyo, 2007. Online: https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf
- Buzan, Barry: *Regions and powers: the structure of international security*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Buzan, Barry – Ole Waever – Jaap De Wilde: *Security: A new framework for analysis*. Colorado, Lynne Rienner Publishers, 1998.
- Csermely Ágnes: A Gazprom nem ad gázt Ukrajnának. Na és? *Guruló Hordó blog*, 2015. december 9. Online: https://gurulohordo.blog.hu/2015/12/09/a_gazprom_nem_ad_gazt_ukrajnának_na_es
- Dobos Attila: Biztonságiasítás – Securitisation. *Biztonságpolitika.hu*, 2011. június 7. Online: <http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1039&title=biztonsagiasitas-securitisation>
- Dobos Edina: Az energiaellátás biztonságának elméleti kérdései. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 6. 36–44. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/dobos_edina-az_energiaellatas_biztonsaganak_elmeleti_kerdesei.pdf
- ENTSOG: *SoS Simulation Report – Union-wide simulation of gas supply and infrastructure, disruption scenarios (SoS simulation)*. Brüsszel, 2017. Online: www.entsog.eu/sites/default/files/entsog-migration/publications/sos/ENTSOG%20Union%20wide%20SoS%20simulation%20report_INV0262-171121.pdf
- EUR-Lex: Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1938 rendelete (2017. október 25.) a földgázellátás biztonságának megőrzését szolgáló intézkedésekről és a 994/2010/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről. Brüsszel, 2017. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32017R1938>
- EUR-Lex: Az Európai Parlament és a Tanács 1313/2013/EU határozata (2013. december 17.) Az uniós polgári védelmi mechanizmusról EGT-vonatkozású szöveg. Brüsszel, 2013. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1313>
- Farkas Attila: *Energy security from a regional perspective– the concept of regional energy security complexes*. MA Thesis. Budapest, Central European University, 2012.

⁴⁹ Északi Áramlat 2, Török Áramlat.

- Gábri Máté: Biztonsági komplexumok az információs korban. *Hadmérnök*, 5. (2010), 4. 110–121. Online: http://hadmernok.hu/2010_4_gabri.pdf
- Hercegh Géza: Kelet-Közép-Európa mint történelmi régió. *Magyar Szemle*, új folyam 7. (1998), 9–10. Online: www.magaryszemle.hu/cikk/19980901_kelet-kozep-europa_mint_tortenelmi_regio
- Keohane, Robert Owen – Joseph S. Nye: *Power and interdependence*. Boston, Longman, 2012. 5–16.
- LNG World News: Poland eyes second LNG import terminal. *offshore-energy.biz*, 2019. május 6. Online: www.offshore-energy.biz/poland-eyes-second-lng-import-terminal/
- Magyar földgáztároló: Introduction. *magyarfoldgaztarolo.hu* Online: www.magyarfoldgaztarolo.hu/en
- Marton Péter: A biztonság empirikus elemzésének újragondolása. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 6. 62–69. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/neb_2017_06_05_marton_peter_-_a_biztonsag_empirikus_elemzesenek_ujragondolasa.pdf
- Marton Péter: *Biztonsági komplexumok*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, 2019. Online: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4080/>
- Mikko Palonkorpi: *The energy security complex – energy security and the regional security complex theory*. Helsinki, Aleksanteri Institute, 2006.
- Remek Éva: Az Európai Unió és a Közel-Kelet I. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017), 5. 4–30. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2017_05_02_remek_e_-_az_europai_unio_es_a_kozel-kelet.pdf
- Remek Éva: Közép-Európa: Biztonságpolitikai körkép – Fókuszban a V4. *Közép-Európai Közlemények*, 6. (2014), 2–3. 105–114. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/35084/1/vikek_015_016_105-114.pdf
- Taksás Balázs: *Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában*. Doktori értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013.
- Taksás Balázs: A biztonság gazdasági dimenziójának jellemzői, a gazdasági biztonság szintjének mérése. *Hadtudományi Szemle*, 9. (2016), 2. 142–151. Online: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00031/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_02_142-151.pdf
- Takács Gergely: Az energiabiztonság elmélete. *Közép-Európai Közlemények*, 11. (2018), 3. 58–73. Online: <http://vikek.eu/wp-content/uploads/2018/11/KEKNo422018.3.SZ%C3%81M.pdf>
- Takács Gergely: Az energiabiztonság helye és szerepe a nemzetközi kapcsolatok elméletében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. (2018), 4. 6–20. Online: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00027/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2018_04_006-020.pdf
- Vida Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. *Hadtudomány*, 17. (2007), 1. Online: http://mhtt.eu/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html
- Weiner Csaba: Szabadulni a függőségtől. Gázforrás- és gázpiac-diverzifikáció a posztsovjjet térségben. *Műhelytanulmányok 115*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, 2016. Online: http://real.mtak.hu/39365/1/MT_115_Weiner.pdf